

ГУЩИН О. О.,

кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник
Центру воєнно-стратегічних досліджень
(Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського)

ШОПІНА І. М.,

доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
професор кафедри адміністративно-
правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

УДК 340.116:355/359

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ОПЕРАЦІЙ (НА ПРИКЛАДІ УЧАСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ У ПРОТИДІІ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ)

Досліджено особливості правового регулювання участі Збройних Сил України у протидії торгівлі людьми. Зроблено висновок щодо необхідності правової регламентації діяльності Збройних Сил України в межах операційного права, яке уявляє собою сукупність правових норм, які регламентують проведення військових операцій та дії, пов'язані з їх забезпеченням.

Ключові слова: торгівля людьми, Збройні Сили України, правове регулювання, операційне право, військова операція.

Исследованы особенности правового регулирования участия Вооруженных Сил Украины в противодействии торговле людьми. Сделан вывод о необходимости правовой регламентации деятельности Вооруженных Сил Украины в пределах операционного права, представляющего собой совокупность правовых норм, регламентирующих проведение военных операций и действия, связанные с их обеспечением.

Ключевые слова: торговля людьми, Вооруженные Силы Украины, правовое регулирование, операционное право, военная операция.

The article contains the analysis of the peculiarities of legal regulation of the participation of the Armed Forces of Ukraine in combating human trafficking. The conclusion is made on the need for legal regulation of the activities of the Armed Forces of Ukraine within the operational law, which is a set of legal norms governing the conduct of military operations and actions related to their provision.

Key words: human trafficking, the Armed Forces of Ukraine, legal regulation, operational law, military operation.

Вступ. Вже три роки минуло з початку російської агресії проти України та антитерористичної операції на Сході нашої держави. За даними Міністерства соціальної політики України, станом на 27 березня 2017 року взято на облік 1 601 806 внутрішньо переміщених

осіб, або 1 288 399 сімей з Донбасу і Криму. Згідно звіту Державного департаменту США про торгівлю людьми у світі в 2016 році Україна залишається «країною походження, транзиту і призначення для чоловіків, жінок і дітей, яких піддають примусовій праці та сексуальної експлуатації». У цьому ж звіті наголошується, що вимушені переселенці в Україні особливо уразливі до експлуатації.

За інформацією заступника міністра закордонних справ України Сергія Кислиці під час дебатів Ради безпеки ООН, неконтрольовані Україною ділянки територій і кордони використовуються РФ для поставки зброї, бойовиків та торгівлі людьми. В окремих непідконтрольних Україні районах Донецької і Луганської області зафіксовано випадки рабства [1]. При цьому жертви торгівлі людьми регулярно переміщуються через лінію розмежування, попадаючи в зону відповідальності військових підрозділів Збройних Сил України. Вказане обумовлює важливість правової регламентації функцій Збройних Сил України в національній системі протидії торгівлі людьми.

Проблематика торгівлі людьми досить широко висвітлена в теоретичних працях Т.І. Возної, В.А. Козака, В.М. Куца, О.В. Кушнір, К.Б. Левченко, А.М. Орлеана, В.В. Пясковського, Ю.В. Раковської, О.В. Святун та інших авторів. Разом із тим питання правової регламентації дій військових підрозділів Збройних Сил України та їх посадових осіб щодо протидії торгівлі людьми ще не здобули достатнього висвітлення на теоретико-методологічному рівні. У поєднанні з прогалинами правового регулювання в цій сфері вказане обумовлює важливість аналізу ролі та місця Збройних Сил України в системі протидії торгівлі людьми в аспекті їх законодавчого закріплення.

Постановка завдання. У зв'язку з викладеним вище метою статті є визначення проблем правового регулювання участі Збройних Сил України в системі протидії торгівлі людьми і окреслення шляхів їх розв'язання на нормотворчому та теоретико-методологічному рівнях.

Результати дослідження. 20 грудня 2016 року Рада Безпеки ООН уперше ухвалила резолюцію 2331 (2016), що спрямована на боротьбу з торгівлею людьми в умовах збройних конфліктів. У документі, який було одностайно схвалено всіма членами Ради Безпеки, зазначено, що феномен торгівлі людьми стає одним із факторів нестабільності у світі, підриває верховенство права і сприяє іншим формам транснаціональної організованої злочинності, призводить до загострення конфліктів [2]. Рада Безпеки заявила про намір розглянути питання про введення адресних санкцій щодо осіб і організацій, що займаються торгівлею людьми та сексуальним насильством у районах, порушених збройним конфліктом, а також про те, що жертв торгівлі людьми і сексуального насильства з боку екстремістських угруповань необхідно прирівняти до жертв тероризму, щоб вони мали право отримувати офіційну допомогу і правовий захист.

Використання сексуального насильства і торгівлі жінками для досягнення військових, політичних, економічних та ідеологічних цілей терористичних організацій підкреслювалося в доповіді спеціального представника Генерального секретаря ООН з питань сексуального насильства в умовах збройних конфліктів З. Бангури, яка акцентувала увагу на необхідності відображення положень резолюцію 2331 (2016) Ради безпеки ООН в національному антитерористичному законодавстві [3]. На важливості консолідації сил безпеки в протидії торгівлі людьми, що має знайти своє закріплення у національних планах в галузі боротьби з торгівлею людьми, наголошував і Генеральний Секретар ООН Пан Гі Мун [3].

Україною законом від 21 вересня 2010 року № 2530-VI ратифіковано Конвенцію Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16 травня 2005 року, а законом від 4 лютого 2004 року № 1433-IV – Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 12 грудня 2000 року (із застереженнями), Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2001 року, а також Протокол проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітрям, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2001 року.

Також 20 вересня 2011 року прийнято Закон України № 3739-VI Про протидію торгівлі людьми, який визначив основні напрями державної політики та повноваження органів виконавчої влади в цій сфері.

Таким чином, можна стверджувати, що обсяг ратифікованих Україною актів із питань протидії торгівлі людьми в поєднанні із зазначеним Законом дають підстави стверджувати про наявність у державі мінімально необхідного обсягу правових норм із цих питань.

Разом із тим ми можемо констатувати наявність певних проблемних аспектів у площині залучення Збройних Сил України до зазначеної діяльності.

Так, частина перша статті 5 Закону України «Про протидію торгівлі людьми» відносить до суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, в тому числі центральні органи виконавчої влади [4]. Міністерство оборони України формально має правовий статус такого суб'єкта. Збройні Сили України як військове формування, безпосереднє керівництво яким здійснює начальник Генерального штабу, до суб'єктів протидії торгівлі людьми вказаним Законом не віднесено. Заслуговує на увагу, що в Законах України «Про основи національної безпеки України» та «Про боротьбу з тероризмом», які почасти визначають правовий статус Збройних Сил України під час проведення антитерористичної операції, положення про торгівлю людьми відсутні.

Постановою Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 р. № 111 затверджено Державну соціальну програму протидії торгівлі людьми на період до 2020 року [5]. Виконавцями цієї програми Уряд визначив Мінсоцполітики, Мін'юст, МВС разом із Національною поліцією, МЗС, ДМС, МОН, Адміністрацію Держприкордонслужби, за згодою – Генеральну прокуратуру України, СБУ, Національну школу суддів, Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних та кримінальних справ, громадські об'єднання та міжнародні організації. Проте з незрозумілих причин Міністерство оборони України та Збройні Сили України в переліку виконавців відсутні.

Загалом слід визнати, що проблема ігнорування законодавцем ролі Міністерства оборони України і Збройних Сил України в попередженні торгівлі людьми має щонайменше два негативні наслідки.

По-перше, представники Збройних Сил України, які перебувають у районах ведення бойових дій, досить часто надають первинну допомогу особам, які постраждали від торгівлі людьми. На жаль, статистичні дані із цього приводу відсутні, оскільки, як вже вказувалося, Збройні Сили України не є суб'єктом протидії торгівлі людьми. Однак лише за даними керівника лише одного структурного підрозділу Збройних Сил України – Управління цивільно-військового співробітництва, протягом липня 2014 – квітня 2017 року групи цивільно-військового співробітництва надали допомогу щонайменше 35 особам, які постраждали від торгівлі людьми. Разом із цим якщо, наприклад, діяльність Мінсоцполітики та Національної поліції у сфері протидії торгівлі людьми регламентовано численними стандартами та інструкціями, то щодо діяльності Збройних Сил у цьому напрямку панує правовий вакуум. Згідно з п. 4 Інструкції зі збору та моніторингу статистичної інформації щодо осіб, які постраждали від торгівлі людьми, затвердженої спільним наказом Мінсоцполітики і МВС від 11.01.2016 р. № 4/54, обов'язок приймати інформацію про осіб, які постраждали від торгівлі людьми і повідомляти про це орган кримінальної поліції (у разі згоди постраждалої особи або її законного представника), покладено на Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Проте існує багато населених пунктів, в яких внаслідок ведення бойових дій такі Центри, як і деякі інші органи влади, не функціонують, а дістатись із них до районного центру дуже складно і іноді пов'язано з ризиком для життя. Так, подібна ситуація спостерігалась в таких населених пунктах, як Піски, Опитне, Широкіно, Лобачеве, Лопаскіне та ін. Незважаючи на те, що саме Збройні Сили постійно надають допомогу мешканцям цих населених пунктів, їх дії у випадках отримання інформації про торгівлю людьми нічим не регламентовано.

По-друге, негативним наслідком слід вважати недооцінювання впливу збройного конфлікту на поведінку самих військовослужбовців. У цьому контексті заслуговує на ува-

гу, що на рівні держав-членів НАТО цю проблему давно усвідомлено і у 2004 році за результатами Стамбульського саміту Альянсу було ухвалено Політику НАТО з питань торгівлі людьми [6], спрямовану на встановлення, у першу чергу, стандартів індивідуальної поведінки військовослужбовців. Причинами такої реакції Альянсу слід вважати конфліктні ситуації у 2002–2003 рр., пов'язані зі звинуваченням американського військового контингенту в Південній Кореї в наданні «дружніх послуг» із патрулювання та захисту борделів, де експлуатуються жінки, які стали жертвами торгівлі людьми, а миротворчого контингенту ООН в Конго – в зґвалтуваннях та сексуальних домаганнях стосовно конголезьких жінок і дітей. Сполучені Штати Америки також доповнили власний кодекс військовослужбовців положенням, що набуло чинності 15 листопада 2005 року, згідно з яким військовослужбовцям заборонено протегувати повіям. Нове положення дає військовим командирам право притягати до відповідальності тих військовослужбовців, які користуються платними сексуальними послугами. У контингенті збройних сил США, який дислоковано в Південній Кореї, впроваджено комплексну перспективну програму, спрямовану на запобігання протегування американськими військовослужбовцями закладів, де можуть використовувати жінок як об'єкт торгівлі. Школа НАТО (Оберамергау, Німеччина) розробила три навчальних модулі, які застосовуються на восьми курсах цієї школи. Загальний навчальний модуль для військових командирів та модуль для службовців правоохоронних органів дають можливість слухачам Школи НАТО ознайомитись із різними аспектами торгівлі людьми [7].

Якщо звернутись до положень військових статутів Збройних Сил України, зокрема, статті 58 Статуту внутрішньої служби, ми побачимо, що командир (начальник) відповідно до посади, яку він займає, повинен діяти самостійно і вимагати від підлеглих виконання вимог Конституції України, законів України, статутів Збройних Сил України та інших нормативно-правових актів. Отже, командиру буде достатньо нелегко віддати наказ на допомогу жертвам торгівлі людьми, оскільки такий наказ не буде мати під собою чіткого і однозначно зрозумілого правового підґрунтя. Це не єдиний випадок невідповідності реальної діяльності Збройних Сил України і її правової бази. Так, діяльність Збройних Сил України з питань цивільно-військового співробітництва третій рік поспіль не може здобути своє законодавче закріплення.

Вважаємо, що така ситуація зумовлена багаторічним знецінюванням ролі та місця збройних сил у державному механізмі, що призвело, в тому числі, й до гальмування розвитку воєнного і військового законодавства. Скорочення кількості вищих військових навчальних закладів, які готували військових юристів, ліквідація кафедр військового права, наукової спеціальності «військове право» зумовили різке падіння кількості кваліфікованих юристів у Збройних Силах України і панування тенденцій правового нігілізму в повсякденній діяльності військових підрозділів.

Збройна агресія Російської Федерації дала змогу переконатися в хибності такого шляху, і, починаючи з 2014 року, робляться спроби приведення нормативно-правової бази функціонування Збройних Сил України у відповідність до вимог сьогодення. Так, завдяки діяльності Комітету реформ Міністерства оборони України в даний час висловлюються обґрунтовані думки щодо формування галузі воєнного права як комплексної галузі права, предметом якої є правовідносини, що виникають у діяльності Воєнної організації держави. На нашу думку, проблеми правової регламентації дій військовослужбовців та підрозділів збройних сил за умов настання певних подій мають регламентуватися специфічним інститутом воєнного права, яке в провідних країнах світу, зокрема США та Великій Британії, має назву «операційне право».

Феномен існування операційного права, або права операцій (*operational law*) базується на усвідомленні керівництвом відповідної країни необхідності забезпечення якнайширшого та всеохоплюючого правового забезпечення проведення як суто військових, так і інших видів операцій, включаючи різноманітні операції з підтримання миру і безпеки, зокрема, антипіратські та з протидії торгівлі людьми. Операційне право можна визначити як сукупність правових норм, які регламентують проведення військових операцій та дії,

пов'язані з їх забезпеченням. Специфікою операційного права, яка зумовлює певні складнощі його формування в національній системі права, яка базується на розмежуванні галузей права за їх предметом і методом, є поєднання в ньому норм міжнародного, національного, і, в певних випадках, – зарубіжного права, що пояснюється особливостями проведення військових операцій [8, с. 89].

В якості наочного прикладу цих доволі специфічних операцій можна навести військово-морську операцію Європейського Союзу «Софія» по боротьбі з контрабандистами, які займаються нелегальними перевезеннями мігрантів через Середземне море. Операцію було ініційовано у 2015 році після серії катастроф із судами, що перевозили біженців із Лівії до Італії. У рамках мандату операції «Софія» військові кораблі країн – членів ЄС отримали право зупиняти, обшукувати та перешкоджати плаванню суден, щодо екіпажів яких є підозри у контрабанді людьми.

Висновки. У сучасних умовах завданням операційного права має стати правове забезпечення проведення всього спектру військових та спеціальних операцій, включаючи процес прийняття рішень і, власне, ведення операції. Операційне право забезпечує ведення операцій шляхом правової підтримки реакції військових керівних органів на різні ситуації, а також шляхом консультування в питаннях визначення цілей, розробки, впровадження та реалізації правил ведення бойових дій.

Ефективність підходу зарубіжних країн до питання існування операційного права не підлягає жодному сумніву, адже цілком очевидно, що військовослужбовець не повинен самостійно, на власний розсуд заповнювати правові прогалини, а дії командирів, пов'язані, в тому числі з протидією торгівлі людьми, мають бути чітко визначені на рівні правових норм.

Список використаних джерел:

1. Три роки російської агресії проти України призвели до збільшення ризиків, пов'язаних з торгівлею людьми в Україні / Міністерство закордонних справ / Прес-центр [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mfa.gov.ua/ua/press-center/news/55633-tri-roki-rosijsykoji-agresiji-proti-ukrajini-prizveli-do-zbilyshennya-rizikiv-povjazanih-z-torgivleju-lyudymi-v-ukrajini>.
2. Resolution 2331 (2016) Adopted by the Security Council at its 7847th meeting, on 20 December 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=S/RES/2331%282016%29>.
3. Совет Безопасности утвердил меры по борьбе с сексуальным насилием в условиях конфликта / Центр новостей ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/russian/news/story.asp?newsID=27176#.WScnNNw1GHs>.
4. Про протидію торгівлі людьми: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 19-20. – Ст. 173.
5. Державну соціальну програму протидії торгівлі людьми на період до 2020 року: затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 р. № 111 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 18. – Ст. 728.
6. NATO Policy On Combating Trafficking In Human Beings [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nato.int/docu/comm/2004/06-istanbul/docu-traffic.htm>.
7. Борьба з торгівлею людьми // НАТО ревью [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue2/ukrainian/analysis.html>.
8. Гущин О.О. Феномен операційного права: актуальні уроки для України / О.О. Гущин // Наука і правоохорона. – 2015. – № 2. – Ч. 2. – С. 89–92.

